

บทที่ 12

การจัดการศึกษาในอดีตกับผลกระทบต่อ การจัดการศึกษาในปัจจุบัน

12.1 พัฒนาการด้านการศึกษา

12.2 ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาของไทย

12.3 ผลที่ได้รับจากการรับวิทยาการของชาติตะวันตก

บทที่ 12

การจัดการศึกษาในอดีตกับผลกระทบต่อการศึกษาในปัจจุบัน

12.1 พัฒนาการด้านการศึกษา

การศึกษาในอดีตนับตั้งแต่สมัยโบราณทั้งของชาวตะวันตกและตะวันออก ล้วนมีแนวความคิดมาจากหลักทฤษฎีของผู้รู้ในสาขาต่าง ๆ รวมไปถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่มีอิทธิพล ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในแต่ละช่วงเวลา เช่น

ประเทศอังกฤษ

สืบเนื่องมาจากระบบเจ้าขุนมูลนาย มีสังคมที่แบ่งชั้นวรรณะ ประเทศอังกฤษต้องใช้ระยะเวลายาวนานในการที่จะทำให้การศึกษาเป็นไปได้เพื่อทุก ๆ คน การจัดการด้านการศึกษาเป็นเพียงภาระหน้าที่ของทางการท้องถิ่น การบริหารจัดการที่ผ่านมาจึงเป็นแบบกระจายอำนาจไปให้ท้องถิ่นได้มีโอกาสบริหารจัดการ ตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ มีการประสานงานกันระหว่างผู้บริหารระดับชาติกับท้องถิ่นในรูปของการให้คำปรึกษาแนะนำ ผู้มีอำนาจได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ แบ่งเขตการบริหารการศึกษาท้องถิ่นออกเป็นเขต ๆ แต่ละเขตมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาการศึกษาเข้ามาทำงาน (สุรินทร์ สรสิทธิ์, 2516: 178) ระยะเวลาต่อมาประเทศอังกฤษมีวิวัฒนาการทางด้านการจัดการศึกษาอยู่แถวหน้าอีกประเทศหนึ่งของชาวตะวันตก

ประเทศสหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกาเมื่อแรกตั้งประเทศนั้นยังมีสภาพเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษ เริ่มแรกมีเพียง 13 รัฐเท่านั้น เรียกว่า “นิวอิงแลนด์” แต่ละรัฐที่จัดการศึกษาต่างก็จัดการศึกษาแตกต่างกันออกไป ครั้นสหรัฐอเมริกาเป็นอิสระก็ได้พยายามจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนทั่วไป ให้สิทธิแก่ประชาชนจัดการศึกษาในท้องถิ่นของตน พยายามจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนทั่วไป ให้สิทธิแก่ประชาชนจัดการศึกษาในท้องถิ่นของตนเองได้ และไม่ยอมให้การศึกษาดกไปอยู่ในอำนาจการเมือง และศาสนา รัฐต่าง ๆ มีอำนาจในการจัดการศึกษาของตนเอง รัฐบาลกลางเป็นเพียงให้คำแนะนำช่วยเหลือด้านการเงินเท่านั้น

อำนาจการจัดการศึกษาเป็นอำนาจที่สงวนไว้ให้แก่รัฐ ดังนั้นรัฐธรรมนูญจึงมอบอำนาจให้รัฐเป็นผู้จัดการศึกษา และรับผิดชอบโดยตรงตามแต่จะเห็นชอบเห็นควร แต่จะต้องคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนในขอบเขตที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้ด้วย จัสทิส แบรินเดอร์ (ระมัด ฝ่ายรีย์, 2522: 200) กล่าวไว้ว่า “นับเป็นบุญอย่างยิ่งที่การปกครองระบบนี้รัฐบาลกลางได้ให้โอกาสแก่รัฐแต่ละรัฐได้ฝึกหัดทดลองใช้วิธีจัดตั้งคมและเศรษฐกิจของตนเองหลายแบบหลายอย่าง โดยไม่ทำให้ประเทศต้องเสี่ยงอันตรายไปด้วย”

ในทุก ๆ รัฐประชาชนจะได้รับการศึกษาที่รัฐจัดให้ โดยที่ประชาชนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใดจนถึงขั้นสิบสอง ระบบการศึกษาของรัฐในปัจจุบันจึงมีรากฐานมาตั้งแต่สมัยที่ประเทศแยกตัวเป็นอิสระ และได้กลายเป็นองค์การร่วมแรงของประชาชน

การจัดการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกา มีจุดหมายเพื่อพัฒนาการแต่ละบุคคล และเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างผาสุก การศึกษาของชาติอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐ โดยมีหน่วยงานทางด้านการจัดการศึกษาเข้ามาควบคุมดูแล และบริหารจัดการตามเขตการศึกษานั้น ๆ การศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากทางยุโรปทั้งสิ้น ทั้งนี้

เพราะชาวยุโรปที่อพยพเข้ามาอยู่ในสหรัฐอเมริกาได้นำเอาขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบการปกครองตลอดจนความเจริญด้านต่าง ๆ มาวางรากฐานให้

ประเทศฝรั่งเศส

พัฒนาการทางการศึกษาในระยะแรก ๆ ของประเทศฝรั่งเศส พระเป็นผู้ริเริ่ม จัดการตั้งโรงเรียนขึ้น ภายหลังจากปฏิวัติฝรั่งเศส รัฐบาลได้ยึดโรงเรียนของพวกเขา มาเป็นโรงเรียนของรัฐบาล และเริ่มจัดระบบการศึกษาชาติในรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 มหาราช ทรงปรับปรุงการศึกษาระดับมัธยมและอุดมศึกษาใหม่ ค.ศ. 1833 รัฐบาลได้ตรากฎหมายประถมศึกษาออกมาใช้ (ระมิด ฟายรีซ์, 2522: 180) บังคับให้เด็กต้องเรียน และเป็นการจัดการศึกษาให้เปล่า การศึกษาของฝรั่งเศสได้รับการพัฒนามาโดยลำดับ

ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนได้พัฒนาทางด้านวัฒนธรรมให้เจริญติดต่อกัน มาเป็นเวลากว่า 2,000 ปี ระบบการศึกษาซึ่งถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติ ขึ้นอยู่กับความคิดของสังคมที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ต่อมาในปี 1911 มีการปฏิวัติ (ซูศรี สนิทประชากร, 2522: 76) ระบบการศึกษาก็ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามลำดับแต่ก็ยังไม่ สามารถทำได้ทั่วถึง ทั้งนี้เป็นเพราะขนาดของประเทศและจำนวนของประชาชน กระทั่ง ปี ค.ศ. 1503 ระบบการศึกษาของจีนเริ่มต้นขึ้น อนงคณา มานิตพิสิฐกุล (2543, บทคัดย่อ) กล่าวไว้ในเรื่องการตอบสนองของจีนต่อการคุกคามของชาติตะวันตก ปลาย สมัยราชวงศ์ชิงระหว่าง ค.ศ. 1861-1895 ซึ่งครอบคลุม เวลากว่าสามทศวรรษ ภายหลังจาก จีนพ่ายแพ้สงครามฝิ่นทั้งสองครั้ง กลุ่มขุนนาง-ปัญญาชนจีนบางส่วนที่มีแนวคิด ก้าวหน้าเห็นว่าจีนจะเข้มแข็งได้ก็ด้วยการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยแบบชาติตะวันตก ทั้งในด้านการพัฒนาอาวุธ กองทัพ และระบบอุตสาหกรรมตามแนวทางทุนนิยม ในขณะที่กลุ่มขุนนาง-ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมเชื่อมั่นในอุดมการณ์ของลัทธิขงจื้อ ใหม่ต่อต้านการผูกมิตร และสนับสนุนการทำสงครามกับชาติตะวันตก ความขัดแย้ง ระหว่างขุนนางทั้งสองฝ่ายและความขาดสมานฉันท์ ทำให้จีนอยู่ในฐานะลำบากที่จะ เคารพกับการคุกคามจากชาติตะวันตกหรือแม้กระทั่งญี่ปุ่น ท้ายที่สุดการแพ้สงครามแก่

ญี่ปุ่นถือว่าเป็นเครื่องบังคับถึงความล้มเหลวของนโยบายแบบอนุรักษนิยมของราชสำนัก และได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความเคลื่อนไหวโค่นล้มราชวงศ์ชิงใน ค.ศ. 1911 และยกเลิกการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของจีนที่ยาวนานมากกว่า 2,000 ปี

ในระยะต่อมาประเทศจีนมีการประกาศกฎหมายระบบการปกครองแห่งชาติขึ้น ระบบการศึกษาแห่งชาติอยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐ และได้วางรูปแบบของการศึกษาใหม่ในมณฑลขึ้น เลิกล้มระบบการเรียนการสอนสองผลัดในชั้นประถมศึกษา และจัดตั้งโรงเรียนหลักสูตร 5 ปี แทน จัดโครงการพัฒนาการศึกษา 5 ปีแรก ระหว่างปี ค.ศ. 1953 – 1957 โดยรวมเอาโครงการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเข้าไว้ด้วย (ระมิด ฝ่ายริย์, 2522 197)

ประเทศไทย

การจัดการศึกษาของประเทศไทยเริ่มตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2411) เป็นการจัดการศึกษาที่ยังไม่มีแบบแผน จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีระเบียบแบบแผนขึ้น ในอดีตสภาพการศึกษาสมัยโบราณของไทยสรุปได้ดังนี้ (ระมิด ฝ่ายริย์, 2522: 38)

1. ไม่มีนโยบาย จุดมุ่งหมาย และแบบแผนที่แน่นอน สอนในบ้าน ในครอบครัว
2. อาศัยวัด สำนักผู้รู้เป็นสถานที่เรียน
3. ไม่มีการกำหนดหลักสูตรชั้นเรียนแน่นอน
4. หนังสือทำด้วยเปลือกข่อย เครื่องเรียนใช้กระดานทาเขม่าไฟ เขียนด้วยดินสอพองสีขาว
5. วิธีการสอนใช้วิธีบอกเล่า ท่องจำ
6. เป็นการจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างพระกับราษฎร พระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม

7. การศึกษาด้านปฏิบัติเพื่อประกอบอาชีพ เช่น วิชาการฝีมือต่าง ๆ ช่างปั้น ช่างทอง ฯลฯ เป็นการเรียนกันในวงศ์ตระกูล ในครอบครัว
8. การศึกษาของผู้หญิงยังไม่มี การเรียน เขียน อ่าน แต่มีการสอนทำครัว ทำขนม และกิจการบ้านเมือง

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา การจัดการศึกษาได้รับพัฒนามากขึ้น (ณรงค์ศักดิ์ ชัยบุตร, 2539: 103) เห็นได้จากการยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลเป็นข้าราชการพลเรือน มีการยกเลิกเก็บเงินค่าเล่าเรียนตั้งแต่ชั้นประถมถึงชั้นมัธยมศึกษา ตอนต้นในโรงเรียนรัฐบาล ขยายงานด้านการฝึกหัดครู มีการจัดทำแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 โดยปรับปรุงแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ในการจัดการศึกษานอกจากมีจริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา แล้ว ยังได้เพิ่มหัตถศึกษาเข้ามาด้วย การศึกษาของประเทศไทยได้รับการพัฒนามาตามลำดับ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพัฒนาการทางด้านการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ทั้งในยุโรป สหรัฐอเมริกา และเอเชียต่างมีพัฒนาการในด้านการจัดการศึกษาเป็นอย่างดี โดยคำนึงถึง สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น ปรัชญาและเป้าหมายของการจัดการศึกษาก็ได้รับการพัฒนาไปตามลำดับขั้นเพื่อให้เกิดทักษะ และประสบการณ์ ในการนำไปประกอบอาชีพให้แก่ประชาชนของประเทศตน

12.2 ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาของไทย

ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกเห็นได้อย่างชัดเจนในเอเชียและแอฟริกา ภัยอันตรายครั้งนั้นได้แผ่คลุมประเทศไทยด้วยอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง ผู้นำของประเทศไทยในช่วงเวลานั้นได้ใช้ความพยายามอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ความต้องการที่จะเห็นประเทศเจริญก้าวหน้า และความจำเป็นในภาวะการณ์ใหม่ จะบังเกิดผลสำเร็จขึ้นมาได้ต้องอาศัยพื้นฐานที่สำคัญนั่นคือ การศึกษา และเป็น การศึกษาแบบใหม่ที่แตกต่างจากการศึกษาตามแบบแผนประเพณีของไทยแต่เดิมมา

ความสำคัญดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดี ดังนั้น การศึกษาแบบใหม่ที่เป็นระบบจึงได้เริ่มมีขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ และพบว่าสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเต็มไปด้วยการปฏิรูปมากมาย แต่ละด้านมีความจำเป็นและรีบด่วนทั้งสิ้น พอถึงครั้งหลังรัชกาลอุปสรรคสำคัญในช่วงนี้คือ การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ดังนั้นศูนย์แห่งความสนใจก็คือ ทำอย่างไรจึงจะรักษาเอกราชไว้ จึงพบว่าพระองค์ต้องใช้คนที่มีความสามารถที่สุดมากที่สุด และงบประมาณของประเทศสูงสุด เพื่อการรักษาเอกราช

ปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการจัดการศึกษา วุฒิชัย มูลศิลป์ (2526, 48-53) สรุปได้ดังนี้

1. การได้รับการศึกษาตามแบบใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบเนื่องจากเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์สมัยใหม่พระองค์แรกของไทยคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น จึงทรงตระหนักที่จะให้พระราชโอรสสามารถปรับตัวให้ทันกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย โดยการจ้างครูสตรีชาวอังกฤษ นางแอนนา เอช เลียวโนเวนส์ มาถวายการสอน อย่างไรก็ตามพระราชบิดาทรงจัดหาครูชั้นยอดของแผ่นดินมาถวายการสอนให้ทรงศึกษาเล่าเรียนตามแบบพระราชประเพณีนิยมทั้งแบบไทยและตะวันตก

การที่ทรงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี ก่อให้เกิดผลสำคัญต่อการปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าสามารถนำบ้านเมืองฝ่าอันตรายมาได้ สำหรับทางการศึกษาทรงโปรดให้พระอนุชาทั้งหลายได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีทั้งตามแบบไทยและตะวันตก ตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ นอกจากนี้ในเวลาเสด็จต่างประเทศก็ทรงสนพระทัยในด้านการศึกษามาก ดังจะเห็นได้จากในครั้งแรกเมื่อเสด็จกลับจากสิงคโปร์ในปี พ.ศ. 2416 ทรงมีพระราชดำริจะตั้ง โรงเรียนภาษาอังกฤษของลูกผู้ดี แต่เนื่องจากหาครูไม่ได้จึงส่งนักเรียนไปเรียนที่โรงเรียนแรฟเฟิลในสิงคโปร์แทน

ในปี พ.ศ. 2440 เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ก่อให้เกิดผลสำคัญยิ่งต่อแนวทางการศึกษาของไทย กล่าวคือ ทรงรับสั่งให้เอกอัครราชทูตไทยประจำอังกฤษและฝรั่งเศส

ศึกษาแบบแผนการจัดการศึกษาของประเทศทั้งสอง เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ใน ประเทศไทย

2. การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก นับตั้งแต่โปรตุเกสสามารถค้นพบ เส้นทางใหม่ทางเรือมายังเอเชียในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ประเทศในเอเชียโดยเฉพาะที่อยู่ในเส้นทางเดินเรือ และเป็นแหล่งการค้าเครื่องเทศและพริกไทย (สินค้าที่มีค่า เสมือนเพชรพลอยในช่วงเวลานั้น) ต่างได้รับผลกระทบกระเทือนจากเหตุการณ์นี้ไม่น้อย ประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ติดต่อโดยตรงกับโปรตุเกสในกลางพุทธศตวรรษที่ 21 นั่นเอง และได้รู้ถึงอำนาจและอิทธิพลของชาติตะวันตกในเวลาต่อมา คนไทยได้เฝ้ามองท่าทีของชาติตะวันตกด้วยความไม่สบายใจนัก ด้วยเกรงว่าจะเข้ามาครอบครองและทำให้คนไทยต้องเปลี่ยนศาสนา ดังนั้นจึงทำให้เกิดการปฏิวัติโดยพระเพทราชา เพื่อกำจัดอิทธิพลของฝรั่งเศสและฟอลคอน (ออกญาวิไชยจันทร์) ให้หมดสิ้นไปเมื่อพุทธศตวรรษที่ 23 จากนั้นไทยจึงขาดสัมพันธภาพทางการทูตกับประเทศตะวันตก จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23

ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 คนไทยได้ประจักษ์อำนาจของตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และในคราวนี้ทำให้คนไทยต้องหวั่นไหวมาก นับแต่สงครามพม่าอังกฤษครั้งที่หนึ่งเกิดขึ้น (พ.ศ. 2367-2369) ไทยได้ติดตามความเคลื่อนไหวของสงครามนี้ตลอดเวลา ชัยชนะของอังกฤษทำให้เราต้องยินยอมทำสนธิสัญญาเบอร์นีย์ (พ.ศ. 2369) โดยไม่เต็มใจนัก และครั้นอังกฤษมีชัยชนะต่อจีนใน “สงครามฝิ่น” (พ.ศ. 2382-2385) ประเทศไทยยังตระหนักในอันตรายจากมหาอำนาจตะวันตกมากยิ่งขึ้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกยิ่งใกล้ไทยมากขึ้นเกือบทุกด้าน โดยในต้นรัชกาล พม่าแพ้อังกฤษเป็นครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2495) จีนแพ้อังกฤษเป็นครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2399-2403) ฝรั่งเศส โจมตีญวนซึ่งสิ้นสุดลงด้วยญวนต้องเสียบางส่วนของญวนได้ จากนั้นฝรั่งเศสก็ได้คุกคามเขมรซึ่งเป็นประเทศราชของไทย จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องสละดินแดนเขมรส่วนนอกด้วยความขมขื่นพระทัย

การคุกคามของชาติตะวันตกดังที่กล่าวมานี้ทำให้ไทยต้องหาวิธีการแก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่รอดโดยรีบด่วน ถึงกระนั้น คลื่นของจักรวรรดินิยมก็ยังกระหน่ำไทยอย่างรุนแรงตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่รุนแรงและก่อให้เกิดความขมขื่นแก่คนไทยมากที่สุดคือ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2346)

3. การได้รับแรงกระตุ้นและแบบอย่างจากชาวตะวันตก อิทธิพลทางการศึกษาของชาวตะวันตก ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมื่อไปตุเกสติดต่อกับไทยในระยะแรก ๆ ทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงรวบรวมตำราพิชัยสงครามขึ้นเล่มหนึ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากจะนำวิทยาการของตะวันตกสร้างป้อม พระราชวัง ฯลฯ ยังมีการส่งนักเรียนไปศึกษาที่ฝรั่งเศสด้วย ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันเดินทางเข้ามาเพื่อเผยแพร่ศาสนา วิทยาการสมัยนี้ มีการตั้ง โรงพิมพ์ ออกหนังสือพิมพ์ หนังสือเล่ม และตั้ง โรงเรียน ซึ่งมีความสำคัญต่อความก้าวหน้าทางวิชาการของไทยในสมัยหลังเป็นอย่างมาก โรงเรียนของหมอสอนศาสนาในรุ่นแรก ๆ ยังคงมีความสำคัญและผลิตนักเรียนชั้นยอดให้กับสังคมไทยจนกระทั่งปัจจุบัน

ในการนี้มีการกล่าวถึงหมอสอนศาสนาอเมริกันท่านหนึ่งได้ทำประโยชน์แก่ประเทศไทยในหลายด้านทั้งทางศาสนา การแพทย์แผนใหม่ ออกหนังสือพิมพ์ เสนอข่าว ความเคลื่อนไหวทั้งภายในภายนอกประเทศ และกระตุ้นให้มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทัดเทียมกับความเคลื่อนไหวของโลก เมืองไทยในสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อต้องเป็นหนี้บุญคุณของท่านคือ หมอ แคน บีช แบรดเลย์ (หมอบลัดเลย์) ข้อเสนอของท่าน เช่น ให้รัฐบาลสยามแปลกฎหมายระหว่างประเทศเป็นภาษาไทย

4. การจัดการศึกษาเพื่อความอยู่รอดและเพื่อปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยได้ถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรง ประเทศไทยต้องปรับตัวในทุกด้าน ตั้งแต่ระดับพื้นฐานของสังคม จนกระทั่งในระดับสูงสุด ในรัชกาลที่ 5 มีการปลดปล่อยลูกทาสให้มีอิสระ จนนำไปสู่การเลิกทาสในที่สุด ไพร่ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคมซึ่งมีการต้องรับราชการปีละ 3

เดือน และไม่มีอิสระในการโยกย้ายเลือกที่ทำมาหากิน ก็ได้เปลี่ยนแปลงสถานะให้เป็น
สามัญชนดังปัจจุบัน หน้าที่ต่อประเทศชาติก็เปลี่ยนเป็นการเป็นทหารในระยะเวลาจำกัด
เพียง 2 ปี นอกจากนี้ก็มีการปฏิรูปในเกือบจะทุกด้าน รวมทั้งการศึกษา โดยที่ตระหนักดี
ว่างานทั้งหลายที่ปฏิรูปจะสำเร็จลุล่วงลงไปได้ก็โดยต้องใช้คนที่มีความรู้ ความสามารถ
แบบใหม่ ดังนั้นโรงเรียนเพื่อผลิตบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เช่น
โรงเรียนแผนที่ โรงเรียนกฎหมาย จึงได้ตั้งขึ้นมา แต่กระนั้นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นก็ยังไม่
สามารถสนองความต้องการอันรีบด่วนนั้นได้อย่างพอเพียง

ความรู้สึกลึกซึ้งของคนปรากฏอยู่เสมอในหน่วยงานใหม่ ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมา
ทางแก้ไขอันรีบด่วนในเวลานั้นคือ การว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาทำงาน แล้วให้คน
ไทยได้ฝึกเรียนรู้งานด้วย แต่นั่นก็ไม่ใช่วิธีที่ง่ายนักเพราะเราต้องอ้างชาวต่างประเทศใน
ราคาสูง และชาวต่างประเทศมักจะไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมของไทย

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงตระหนักดีว่า ชาวต่างประเทศ แม้จะจงรักภักดีต่อ
เมืองไทยเพียงใด ก็คงเป็นรองประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของเขาอยู่ดี ทางที่ดีที่สุดก็คือ
การผลิตคนของเราเองให้มีความรู้ความสามารถที่จะทำงานทุกอย่างได้ เพื่อความอยู่รอด
และความเจริญของประเทศชาติในที่สุด

5. แนวความคิดของบุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อการจัดการศึกษา การแปรรูป
การศึกษาที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ 5 นั้น โดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในชั้นแรกความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาอยู่ภายใต้พระ
อนุชาคือ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งขณะนั้นยังทรงเป็นกรมหมื่น มีบุคคล
สำคัญที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาคือ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.
เจ็ย มาลากุล) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมี
นักหนังสือพิมพ์ที่เป็นปัญญาชนอีก 2 คน คือ ก.ศ.ร.กุหลาบ และ ค.ร.ส.วรรณโภ (เทียน
วรรณ)

-พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดรัชสมัยอันยาวนานของ
พระองค์ กล่าวได้ว่า พระองค์เป็นผู้ผลักดันให้เกิดการศึกษาแบบใหม่ที่เป็นระบบขึ้นมา

และคอยกระตุ้นผู้รับผิดชอบ ในการจัดการศึกษาให้คิดหาแนวทางปรับปรุงการศึกษาให้มี ประสิทธิภาพอยู่ตลอดเวลา ทั้งเป็นผู้ประสานงาน ปรีกษาหารือกับผู้ผู้สนใจในการศึกษา ให้ช่วยกันคิดหาทางทำให้การศึกษาของชาติบรรลุผลอย่างมากที่สุด พระองค์หวังว่า การศึกษานับได้ว่าเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จทุกอย่าง

หากเราพิจารณาแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากประเทศหรือพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการศึกษา โดยที่ถือ ว่าก่อนการตั้งกระทรวงธรรมการ พระองค์เป็นผู้มีพระราชดำริขึ้นมาก่อน ดังนั้นจึง สามารถสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของพระองค์ได้ชัดเจน

ในระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ โดยมี ผู้สำเร็จราชการอยู่นั้น (คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ – ช่วง บุญนาท) ได้มี ประกาศเรื่องโรงเรียนออกมานับหนึ่ง ชักชวนให้ขุนนาง ข้าราชการ ส่งบุตรหลานเข้า เรียนหนังสือในโรงเรียนหลวงซึ่งจัดขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพื่อจะให้รู้หนังสือและ คิดเลข ขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป จากประกาศฉบับนี้เห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พยายามที่จะให้ บุตรหลานของขุนนางทั้งหลาย ซึ่งจะได้รับราชการในวันหน้าได้มีความรู้พื้นฐานใน เรื่องภาษาหนังสือ และความรู้ตามแบบแผนประเพณีทั้งเชื่อว่า การศึกษาเป็นรากฐาน แห่งความดีงามทั้งปวงด้วย ทรงมุ่งหวังให้ได้เล่าเรียนหนังสือเป็นกำลังสำคัญของ บ้านเมืองเป็นการเกื้อกูลพระพุทธศาสนา และเป็นประโยชน์แก่ตนเองในการประกอบ อาชีพ

เห็นได้ว่าในเบื้องต้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งหวังที่จะ ใช้วัดและภิกษุสงฆ์ซึ่งมีอยู่ทุก ๆ หมู่บ้านเป็นสถานที่เล่าเรียนและเป็นครูสอน เพื่อ ประโยชน์ 3 ประการ คือ เพื่อประโยชน์ทางศาสนา เพื่อประโยชน์ทางราชการและเพื่อ บุคคลนั่นเอง

ภายหลังด้วยเหตุผลทางการเมืองในวิกฤตการณ์วังหน้า พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนนโยบายใหม่จากระดับชาติมาเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป

โดยการตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับการตั้ง “โรงเรียนสำหรับราษฎร” โรงเรียนแรกที่ตั้งขึ้นมาคือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม ในตำบลหัวลำโพง ใน พ.ศ. 2428 และในทีอื่น ๆ รวม 30 โรงเรียนในปีเดียวกัน การขยายตัวของโรงเรียนสำหรับราษฎรออกจะช้าแม้จะมีการตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นมา ใน พ.ศ. 2430 เพื่อรับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาของชาติ งานทั้งหลายต้องพลอยหยุดชะงักไปเพราะวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ที่ฝรั่งเศสคุกคามอำนาจอธิปไตยของไทยอย่างหนักหน่วง

ความพยายามที่จะขยายการศึกษาเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระตุนให้กระทรวงธรรมการ ภายใต้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีคนแรก คิดหาช่องทางขยายการศึกษาให้แพร่หลายภายหลังที่เสด็จกลับจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2440 และโดยเฉพาะภายหลังที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) อัครราชทูตไทยประจำอังกฤษ ได้ส่งความเห็นที่จะจัดการศึกษาของนักเรียนสยามในประเทศอังกฤษ เข้ามากราบบังคมทูลเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2441 ในปีนี้เรียกได้ว่าเป็น การระเบิดทางความคิด ของการศึกษาในยุคแรกอย่างแท้จริง

สรุป จากสภาพพื้นฐานทางด้านต่าง ๆ ของไทย ไม่ว่าจะเป็นภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ประวัติศาสตร์ เราจะพบว่าพื้นฐานดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิดทางการศึกษาของไทยตามแบบเก่าอย่างมาก สภาพภูมิศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์ ปราศจากภัยร้ายแรงทางธรรมชาติเกือบจะสิ้นเชิง ทำให้ผู้คนในสมัยก่อนไม่มีความจำเป็นต้องกระตือรือร้น ไม่จำเป็นต้องคิดค้น คิดประดิษฐ์เพื่อต่อสู้กับธรรมชาติ พื้นฐานความเชื่อในเรื่องผีสาร วิญญาณบรรพบุรุษก่อให้เกิดความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับ อยู่เหนือธรรมชาติมีลักษณะเป็นอนุรักษนิยม ไม่กล้าล่วงเกินสิ่งที่บรรพบุรุษพร่ำสอน ทำให้เกิดการยอมรับในคำอธิบายทั้งหลาย โดยไม่กล้าตั้งข้อสงสัย ความศรัทธายึดมั่นในศาสนาทำให้ความสำคัญต่อคุณธรรมและจิตใจมาก ความเชื่อในเรื่องกรรมทำให้เกิดความพึงพอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่ในโลกปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็จะสร้างสมบุญกุศลเพื่อมุ่งไปสู่สิ่งที่ดีกว่าในโลกหน้า พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ที่ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดและความยิ่งใหญ่ก่อให้เกิดความนิยมยกย่องผู้มีฝีมือในการรบมากกว่าผู้ใช้ความสามารถทาง

สติปัญญา ผู้มีฝีมือในเชิงต่อสู้รวมทั้งการมีลักษณะแบบนักเลงโต (ตามแบบเก่า) จึงได้รับความนิยมสูง ส่วนผู้มีฝีมือในเชิงช่าง ศิลป จะได้รับการยกย่องน้อยลง และเนื่องจากไม่มีพัฒนาการ ทำให้ความรู้ทั้งหลายไม่สามารถขยายตัวออกไปได้ อีกทั้งค่านิยมในการหวงแหนความรู้ ไม่นิยมการถ่ายทอด ไม่กล้าพัฒนาคิดค้นความรู้ของครู จึงทำให้ความรู้หลงไปเรื่อย ๆ แต่ด้วยข้อจำกัดนานาประการที่กล่าวมา และการที่ไม่อธิบายด้วยเหตุผลทางวิชาการในบางครั้งก็พบว่า คนที่โง่เขลานั้นก็คือ คนรุ่นใหม่นั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงบางประการที่เกิดขึ้นภายในประเทศในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น การแปลหนังสือประเภทพงศาวดาร การแต่งหนังสือเรียนเพิ่มขึ้น การแต่งหนังสือที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา บทละคร การก่อตัวของชนชั้นพ่อค้า รวมถึงอิทธิพลจากภายนอก น่าจะมีความสำคัญต่อแนวความคิดทางการศึกษาไทยมาก นั่นคือการเข้ามาของหมอสอนศาสนาจากประเทศตะวันตก ซึ่งทำให้ชนชั้นสูงจำนวนหนึ่งตระหนักในความสำคัญของภาษาและวิทยาการตะวันตก

12.3 ผลที่ได้รับจากการรับวิทยาการของชาติตะวันตก

วิทยาการของชาติตะวันตกได้เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยา เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศโปรตุเกส ชาวโปรตุเกสที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาได้นำวิทยาการตะวันตกบางอย่างเข้ามา เช่น การใช้ปืนใหญ่ การสร้างป้อมแบบยุโรป (วิลาสวงศ์ พงศานุตร, 2522: 26)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การเผยแพร่คริสต์ศาสนาและวิทยาการตะวันตก โดยมีขงชุนนารีฝรั่งเศสเป็นไปอย่างกว้างขวางที่สุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชประสงค์ที่จะมีสัมพันธไมตรีแนบแน่นกับฝรั่งเศสเพื่อส่งเสริมพระบารมีของพระองค์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2524: 27) จึงทรงยินยอมผ่อนตามความประสงค์ในการเผยแพร่ศาสนาและวิทยาการตะวันตกของฝรั่งเศส

ในรัชสมัยรัตนโกสินทร์มีการเข้ามาของมิชชันนารีโปรเตสแตนท์ในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเน้นงานบริการสังคมอย่างกว้างขวางควบคู่ไปกับการสอนศาสนา เช่น การสร้างโรงเรียนเพื่อสอนภาษาและวิชาความรู้พื้นฐานต่าง ๆ ที่ทันสมัย การรักษาพยาบาล นำวิธีการผ่าตัดมาใช้เพื่อการรักษาพยาบาล มีการตั้งโรงพิมพ์ภาษาไทยเพื่อเผยแพร่ความรู้วิทยาศาสตร์และข่าวสารต่างประเทศ จึงนับได้ว่ามิชชันนารีโปรเตสแตนท์ เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการนำวิทยาการตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ปฏิบัติการของคนไทยต่อการเผยแพร่วิทยาการตะวันตกอาจแบ่งออกเป็นสามกลุ่มตามพื้นฐานทางการศึกษาและโลกทัศน์ทางสังคม ดังนี้

1. คนไทยโดยทั่วไป
2. ผู้ปกครองรัฐ
3. กลุ่มชนชั้นนำหัวก้าวหน้า

1. ปฏิบัติการจากคนไทยโดยทั่วไป โดยทั่วไปแล้วจากการที่มิชชันนารีโปรเตสแตนท์เข้ามาให้บริการสังคม โดยเฉพาะการรักษาพยาบาล และสามารถรักษาได้อย่างมีประสิทธิภาพทำให้คนไทยมิได้รังเกียจมิชชันนารีในแง่ของตัวบุคคล ในทางตรงกันข้ามคนไทยโดยทั่วไปที่มีโอกาสสัมผัสกับมิชชันนารีค่อนข้างจะมีความรู้สึกยกย่องมิชชันนารีเหล่านี้ เห็นได้จากคำเรียกมิชชันนารีทุกคนว่าหมอ ทั้ง ๆ ที่บางคนอาจจะมิได้เป็นหมอ คำเรียกนี้ยังแสดงให้เห็นว่าบทบาทโดยทั่วไปของมิชชันนารีที่คนไทยประทับใจและชื่นชมมากที่สุดก็คือความเป็นหมอนั่นเอง เมื่อหมอบรัดเลย์นำเอาวิธีการรักษาพยาบาลแบบตะวันตกเข้ามานั้น ปรากฏว่าการรักษาพยาบาลของหมอบรัดเลย์ได้รับการต้อนรับจากคนไทยทุกชั้นไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ขุนนาง สามัญชน และพระสงฆ์ คนไทยจำนวนไม่น้อยพากันตื่นเต็นในการรักษาด้วยวิธีการแพทย์ตะวันตก ซึ่งสามารถพิสูจน์ให้เห็นว่ารักษาโรคได้จริง ๆ

นอกจากจะเริ่มยอมรับในวิธีการรักษาพยาบาลแบบตะวันตกแล้ว คนไทยยังให้ความสนใจในความรู้ และการทดลองทางวิทยาศาสตร์ที่มิชชันนารีโปรเตสแตนท์นำมาเผยแพร่ ดังที่หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า การทดลองและการแสดงปาฐกถาทางวิทยาศาสตร์ของ

เขาได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางจากคนไทยทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด ถึงแม้ว่าคนไทยโดยทั่วไปที่ได้มีโอกาสคุ้นเคยกับมิชชันนารีจะสนใจยอมรับวิทยาการตะวันตกในระดับหนึ่งรวมทั้งไม่มีความรังเกียจมิชชันนารี ในส่วนบุคคล แต่บุคคลเหล่านี้จะไม่ยอมรับคริสตศาสนา จากบันทึกของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์พบว่า การเปลี่ยนศาสนาของคนไทยเป็นสิ่งที่ทำยากลำบากมาก คนไทยจะพยายามกีดกันตัวเองออกจากความเข้าใจในคริสตศาสนา

จะเห็นได้ว่าพื้นฐานการศึกษาอบรมของคนไทยที่ผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ความรังเกียจในการที่จะถูกเปลี่ยนศาสนานี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยโดยทั่วไปเพียงแต่มองวิทยาการตะวันตกอยู่เพียงห่าง ๆ เช่น ชมการทดลองวิทยาศาสตร์ในลักษณะเป็นของแปลกที่ให้ความเพลิดเพลิน หรือเข้ารับการรักษาพยาบาลจากมิชชันนารีเพื่อให้พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่มิได้เข้ามาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่เหล่านั้นเพราะกลัวว่าจะถูกมิชชันนารีครอบงำให้เลื่อมใสคริสตศาสนาเหตุดังนี้เมื่อมิชชันนารีได้เปิดโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ และวิชาพื้นฐานเบื้องต้นในระยะแรกจึงไม่ปรากฏว่ามีเด็กไทยเข้ารับการศึกษเลย (สุพรรณณี กาญจนันท์จิติ, 2523: 25)

2. ปฏิกริยาจากผู้นำรัฐ ผู้นำรัฐในช่วงสมัยที่มิชชันนารีโปรเตสแตนต์เข้ามาเผยแผร์วิทยาการตะวันตกคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และในขณะนั้นสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่ชาติตะวันตกพยายามเข้ามาเรียกร้องผลประโยชน์ในภูมิภาคแถบนี้ทำให้ปฏิกริยาของพระองค์ที่มีต่อมิชชันนารีและวิทยาการตะวันตกเป็นไปด้วยความระมัดระวังมาก ประกอบกับเหตุการณ์สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าซึ่งผลปรากฏว่าพม่าเป็นฝ่ายแพ้โดยยอมทำสนธิสัญญาสันติภาพกับอังกฤษ มีผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้นำไทยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะพม่าเป็นศัตรูที่น่ายำเกรงของประเทศไทยมาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้นเมื่อการณ์ปรากฏว่าพม่าเป็นฝ่ายแพ้สงครามคนไทยจึงตระหนักในความสามารถของอังกฤษและหวั่นเกรงภัยที่จะมีมาถึงไทยในลักษณะเดียวกัน ภายหลังจากสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า ผู้นำไทยได้ใช้ความระมัดระวังในการติดต่อกับอังกฤษมากขึ้น นอกจากสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า

ชัยชนะที่อังกฤษมีเหนือจีนในสงครามฝิ่นเมื่อ พ.ศ. 2382 – 2385 ก็ได้ต่อย้ำถึง
อานาภาพอันไพศาลของกองทัพอังกฤษมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์
ท่านได้ตระหนักถึงความสำคัญของอังกฤษ และมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ รวมทั้งหวั่น
เกรงภัยจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกเหล่านั้น แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็น
ถึงปฏิกริยาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการเผยแพร่วิทยาการ
ตะวันตกของมิชชันนารีก็คือ ทรงเล็งรับสั่งที่ทรงเห็นว่ามิชชันนารีที่เข้ามาใช้
เครื่องมือได้
ทรงก้าวเข้ามาศึกษาวิทยาการเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง

3. ปฏิกริยาจากชนชั้นนำหัวก้าวหน้า ในบรรดาคนไทยที่ได้รับรู้การเผยแพร่
วิทยาการตะวันตกของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์นั้น จะมีคนอยู่กลุ่มหนึ่งที่มีปฏิกริยาผิด
แผกออกไปนั่นคือ “ชนชั้นนำหัวก้าวหน้า” คนกลุ่มนี้สนใจที่จะเรียนรู้วิทยาการตะวันตก
ที่มิชชันนารีนำมาเผยแพร่ หากทางเรียนรู้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและพยายามนำมาใช้ให้เป็น
ประโยชน์กับตนเองและสังคม ขณะเดียวกันก็พัฒนาระบบการคิดของตนให้เป็นเหตุเป็น
ผลในเชิงวิทยาศาสตร์มากขึ้น

ในจำนวนกลุ่มชนชั้นนำเหล่านี้เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าประกอบด้วยเจ้านาย
ขุนนางทั้งในกรุงเทพ และหัวเมือง พระสงฆ์ กบฏศิขารไทยและชาวจีน ต้นนิษฐานได้
ว่าจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ และสังคมตลอดจนการรับการศึกษาแบบจารีตใน
ลักษณะเฉพาะของชนชั้นนำดังกล่าวมาแล้ว ได้หล่อหลอมให้บุคคลเหล่านี้มีแบบ
ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลในเชิงประจักษ์ มองเห็นคุณค่าของการศึกษา และมีความ
ตื่นตัวที่จะรับวิทยาการแปลกใหม่ อันจะเอื้อผลประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม บุคคล
เหล่านี้มีศรัทธาในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคนไทยโดยทั่วไป แต่เป็นความเชื่อมั่นใน
ลักษณะมีเหตุมีผล กล่าวคือเลื่อมใสหลักธรรมของศาสนา แต่มิได้ผูกติดอยู่กับรูปแบบ
หรือพิธีกรรม จากโลกทัศน์เช่นนี้ทำให้บุคคลเหล่านี้กล้าคบค้าและแลกเปลี่ยนความ
คิดเห็นกับพวกมิชชันนารีเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิทยาการตะวันตก โดยมีได้หวั่น
เกรงว่าจะถูกเปลี่ยนศาสนา

ปัจจัยเอื้อต่อการรับวิทยาการตะวันตกของชนชั้นนำหัวก้าวหน้า ประเด็นสำคัญ (ทิพาคา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2525: 145) กล่าวว่า ชาติกำเนิด การศึกษา และประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ซึ่งเป็นพื้นฐานของการศึกษาวิทยาการตะวันตกในเวลาต่อมา และจากสถานการณ์รอบด้านประกอบกับพื้นฐานอุปนิสัยส่วนตัวได้หล่อหลอมให้ชนชั้นนำหัวก้าวหน้าเหล่านี้มีทัศนคติที่เห็นคุณค่าการศึกษา มีระบบความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลและมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้วิทยาการใหม่ ๆ โดยเฉพาะในสาขาที่จะพัฒนาวิชาเฉพาะที่บุคคลเหล่านี้สนใจอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาโดยสรุปจะเห็นได้ว่าชนชั้นนำหัวก้าวหน้ามีความตระหนักถึงแสนยานุภาพของมหาอำนาจตะวันตกและท่าทีของมหาอำนาจตะวันตกที่ต้องการเข้ามาแผ่อิทธิพลทั้งทางการเมืองและการค้าในภูมิภาคเอเชีย ทักษะนี้ไม่แตกต่างจากทักษะของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกระนั้นก็ตามชนชั้นนำหัวก้าวหน้าเหล่านั้นกลับมีทักษะที่ว่า เมื่อตระหนักในแสนยานุภาพและแนวโน้มของการแผ่อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกเช่นนี้แล้วก็ควรจะต้องชวนขวยศึกษาภาษาและวิทยาการของมหาอำนาจนั้น เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไปเมื่อไทยจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจกับประเทศเหล่านั้น ตามแรงผลักดันที่มีอยู่ตลอดปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สิ่งที่น่าสังเกตบางประการเกี่ยวกับการรับวิทยาการตะวันตกของไทยนั้น (ทิพาคา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2525: 166-174) อธิบายว่า

ประการแรก ชนชั้นนำหัวก้าวหน้าจะเน้นการศึกษาภาษาอังกฤษและวิชาเฉพาะที่ตรงกับความสนใจ และเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ แต่มิได้กระตือรือร้นที่จะศึกษาและเลื่อมใสคริสตศาสนา หรือความคิดทางการเมืองการปกครองของตะวันตก เนื่องจากเป็นสิ่งที่ขัดกับโลกทัศน์ที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ขณะเดียวกันก็ขัดกับผลประโยชน์ของชนชั้นนำซึ่งกลุ่มหัวก้าวหน้าเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนี้

ประการที่สอง การศึกษาวิทยาการตะวันตกนอกจากจะเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาความรู้เดิมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างฐานะทางการเมืองให้แก่ชนชั้นนำหัวก้าวหน้า

ประการที่สาม การรับวิทยาการตะวันตกโดยมิได้เลื่อมใสคริสตศาสนา ในการรับวิทยาการตะวันตกนั้น เห็นได้ชัดโดยเฉพาะชนชั้นนำหัวก้าวหน้ามิได้เลื่อมใสคำสอนทางคริสตศาสนา ทั้งที่ผู้ที่เป็นหลักในการถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกคือมิชชันนารีทั้งนี้อาจเป็นเพราะในลักษณะการศึกษาแบบจารีต บุคคลเหล่านี้จะได้รับการปลูกฝังให้เลื่อมใสในพุทธศาสนาโดยตลอดเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชนชั้นนำหัวก้าวหน้ารับวิทยาการตะวันตกเข้ามาในด้านภาษาและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้โดยตรง และเป็นการเสริมสร้างบารมีของตนเองในสถานการณ์ทางการเมืองขณะนั้น ขณะเดียวกันการรับวิทยาการตะวันตกนี้ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่จะไม่ขัดกับพระราชประสงค์ของผู้นำสูงสุดของรัฐในขณะนั้น

ผลกระทบต่อสังคมจากการรับวิทยาการตะวันตก

หลังจากสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนชั้นนำหัวก้าวหน้าได้มีบทบาทสำคัญในระดับต่าง ๆ หลายตำแหน่ง ตั้งแต่ระดับผู้นำของประเทศ โดยเฉพาะตระกูลขุนนาง นับเป็นโอกาสที่ทำให้ไทยมีผู้นำหัวก้าวหน้าเพิ่มขึ้น การที่ชนชั้นนำหัวก้าวหน้าในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญ ๆ ในรัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้มีโอกาสได้ถ่ายทอดความรู้ในวิทยาการตะวันตกแก่สังคม ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทยในช่วงเวลาต่อมาดังนี้

1. การเตรียมบุคลากรเพื่อการปฏิรูปประเทศ จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้วิทยาการตะวันตก ในฐานะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะต้องใช้ในระยะยาว เพราะคนไทยต้องเกี่ยวข้องกับฝรั่งมากขึ้นทุกที จึงทรงสนับสนุนให้พระราชโอรส พระราชธิดา รวมทั้งสตรีฝ่ายในศึกษา

ภาษาอังกฤษและความรู้พื้นฐานด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่เจ้าชายเจ้าหญิงในราชสำนักยุโรป นอกเหนือไปจากการศึกษาแบบจารีตที่เคยปฏิบัติมา วิชาที่เรียนส่วนใหญ่เกี่ยวกับการอ่าน และการเขียนภาษาอังกฤษ วิชาภูมิศาสตร์ คาราศาสตร์ และประวัติศาสตร์ การที่พระราชโอรส พระราชธิดา และเจ้าจอมมีโอกาสดูศึกษาวิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตก เป็นเวลานานย่อมได้รับอิทธิพลแนวความคิดและทัศนคติจากครูชาวตะวันตกบ้างไม่มากนักน้อย ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อให้บุคคลเหล่านี้โดยเฉพาะเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) มีความพร้อมที่จะเป็นผู้นำในการปฏิรูปประเทศในเวลาต่อมา

การเตรียมบุคลากรเพื่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยยังรวมถึงการส่งข้าราชการบริพารไปศึกษาดูงานที่จำเป็นในต่างประเทศด้วย โดย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับวิทยาการที่ไทยจะนำมาใช้ประโยชน์ได้โดยศึกษาวิทยาการที่ง่าย ๆ ก่อนเพื่อไต่เต้าไปสู่วิทยาการที่สูงขึ้น ดังในปี พ.ศ. 2404 ทรงส่งขุนมหาสิทธิโวหารออกไปดูงานด้านการพิมพ์ในต่างประเทศ เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าประเทศไทยมีหนังสืออ่านน้อยคนสนใจการพิมพ์เพื่อแก้ปัญหา และโปรดให้หมื่นจักรวิจิตรไปเรียนแก่นาฬิกา ซึ่งการที่พระองค์ทรงสนพระทัยในเรื่องเวลาอาจเป็นเพราะทรงได้รับความคิดของตะวันตกเกี่ยวกับการตรงต่อเวลาและการรักษาเวลา นอกจากนี้ชั้นชั้นนำหัว ก้าวหน้า (ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, 2522: 30) ได้เกิดความตื่นตัวที่จะให้บุตรหลานได้เรียนวิทยาการตะวันตก และนิยมที่จะส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อต่างประเทศ นักเรียนที่บิดามารดาส่งออกไปเองและได้กลับมารับราชการในรัชกาลที่ 4 มี 3 คน คือ พระยา อรรคราช วราทร (หวาด บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาอภัยสงคราม เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ฝากนายเรือรบอเมริกัน ไปฝึกหัดวิชาทหารเรือ แต่ได้เรียนเฉพาะภาษา พระอรรคราช วราทร (เนตร) บุตรพระยาสมุทบุรารักษ์ ออกไปเล่าเรียนที่สิงคโปร์แล้วกลับเข้ามา ถวายตัว และเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ส่งออกไปเรียนที่อังกฤษถึง 3 ปี

และจากการสนับสนุน โดยทางตรงและทางอ้อมให้มิชชันนารีเปิดโรงเรียนในเมืองไทย เช่น การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานที่ดินให้มิชชันนารีตั้งโรงเรียน ก็เป็นอีกทางหนึ่งที่ทำให้ความรู้และทัศนคติของตะวันตกขยายออกไปในวงกว้างมากขึ้น โรงเรียนของมิชชันนารีนี้มีบทบาทในด้านการให้การศึกษาแก่สามัญชน นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษานอกวัดที่สำคัญ ต่อมาได้เป็นตัวอย่างของรัฐสำหรับขยายการศึกษาให้แพร่หลาย หลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนมิชชันนารีจะเป็นไปในลักษณะการศึกษาแบบตะวันตก เช่น ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ เลขคณิต เคหศาสตร์ และการประดิษฐ์เครื่องใช้ด้วยมือเป็นต้น จากความพยายามของพวกมิชชันนารีประกอบกับการสนับสนุนของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และขุนนางคนสำคัญทำให้กิจการของโรงเรียนมิชชันนารีขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามนักเรียนส่วนใหญ่เป็นคนจีนและบุตรหลานชนชั้นนำหัวก้าวหน้าเป็นส่วนมาก สามัญชนทั่วไปยังไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนมิชชันนารี เพราะยังคงยึดในระบบการศึกษาแบบจารีตที่บุตรหลานจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระที่วัด

ในสมัยการปฏิรูปประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นักเรียนโรงเรียนมิชชันนารีได้เข้าไปมีส่วนช่วยราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ และเป็นผลให้มีการเตรียมคนที่จะประกอบกิจการทางเศรษฐกิจภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 (ทิพาคา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2525: 187-188) มีผลให้การค้าระหว่างประเทศไทยกับประเทศตะวันตกขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ปรากฏว่านักเรียนจากโรงเรียนมิชชันนารี ซึ่งเป็นชาวจีนมีความสนใจในเชิงค้าขายอยู่แล้ว และได้รับความรู้ทางภาษาอังกฤษจากโรงเรียนมิชชันนารี ทำให้ติดต่อสื่อสารกับชาวตะวันตกได้สะดวกมีโอกาทำงานกับบริษัทการค้าฝรั่งเศส รวมทั้งการมีโอกาสเป็นนายทุนนายหน้าอีกด้วย

จึงเห็นได้ว่าโรงเรียนของมิชชันนารี มีส่วนช่วยให้คนจีนสามารถปรับตัวเข้ากับลักษณะเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบทุนนิยมที่ต้องติดต่อกับบริษัทตะวันตกได้เป็นอย่างดี ดังนั้นชาวจีนจึงยังคงมีบทบาทสำคัญทางการค้าภายในของไทยอยู่ต่อไป โดยที่ไทยเป็นตัวกลางรวบรวมสินค้าภายในประเทศให้แก่บริษัทตะวันตก

ดั่งที่เคยทำหน้าที่นี้ให้แก่เรือสำเภาจีนมาแล้ว ในด้านการปรับปรุงพื้นฐานของกองทัพ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเตรียม กองทัพให้เป็นแบบสมัยใหม่ตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะการที่พระองค์ได้ใช้ความสามารถทางภาษา และความรู้ที่ได้รับจากตะวันตก แปล และเรียบเรียงตำราปืนใหญ่ ในทางปฏิบัติพระองค์ได้เรียนการฝึกทหารให้มีความสามารถเฉพาะตัวแบบยุโรป และโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชกำหนดกฎหมาย พ.ศ. 2398 (อัญชลี สุสายันท์, 2522: 206-207) รวมกฎเกณฑ์ 13 ข้อ เกี่ยวกับการหัด ทหาร ระเบียบวินัยทหาร รวมทั้งบทลงโทษผู้กระทำผิดโดยอาศัยแบบอย่างของตะวันตก เป็นเกณฑ์ ดังนั้นจึงเป็นการเริ่มต้นการหัดทหารและการจัดการทหารแบบตะวันตกใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. การถ่ายทอดโลกทัศน์ใหม่ให้แก่สังคม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะผู้นำของรัฐ พระองค์ทรงพยายามนำวิทยาการและความคิดแบบ ตะวันตกที่พระองค์ได้ทรงเรียนรู้มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยตาม พระราชดำริที่ว่า ประเทศจะอยู่รอดได้นั้นจะต้องปรับปรุงให้มีความเจริญเทียบเท่า อารยประเทศ ดังนั้นพระองค์จึงทรงเริ่มเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่ แสดงให้เห็นถึงความล้าสมัย เช่น การไม่สวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า จึงโปรดเกล้าฯ ให้ ข้าราชการสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้าตามแบบตะวันตก (ทิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธน ประสิทธิ์พัฒนา, 2525: 190) ประเพณีการห้ามไม่ให้ราษฎรเฝ้าขณะที่เสด็จพระราช ดำเนินผ่าน และการยิงคารายฎฐที่ฝ่าฝืนด้วยกระสุนดินก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่แสดงให้ เห็นถึงความป่าเถื่อน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกประเพณีนี้ และโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเข้า เฝ้าเพื่อชื่นชมพระบารมี นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้นำวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้เช่น การให้ฝรั่งที่อยู่ในกรุงเทพฯ เข้าเฝ้าในวันเสด็จออกมหาสมาคมที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

นอกจากการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมบางประการแล้ว พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงถ่ายทอด “โลกทัศน์ใหม่” บางประการให้แก่ประชาชนภายใต้

เงื่อนไขที่ว่าโลกทัศน์ใหม่นี้จะต้องไม่ขัดกับความเชื่อทางพุทธศาสนา และเสถียรภาพทางการเมืองของชนชั้นผู้ปกครอง และจะต้องเป็นความคิดที่เสริมสร้างพระบารมีด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ศาสนาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างพระฐานะของพระองค์เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก และทรงบำเพ็ญทานบารมี นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลของตะวันตกในเรื่องสิทธิสตรีด้วย กล่าวคือ ไม่ทรงเห็นด้วยกับค่านิยมในลักษณะ “ผู้หญิงเป็นควายผู้ชายเป็นคน” จึงโปรดเกล้าให้สตรีฝ่ายในมีสิทธิที่จะทูลลาออกได้ และให้สตรีเลือกคนดีจะแต่งงานเอง ขณะเดียวกันยังทรงสนพระทัยในการปกครองแบบตะวันตก และทรงพยายามนำมาใช้ในขอบเขตจำกัด ซึ่งจะไม่กระทบกระเทือนต่อพระฐานะของพระองค์

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าให้พิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาเพื่อเผยแพร่ข่าวราชการ รวมทั้งกฎหมายต่าง ๆ แก่ประชาชน ซึ่งพระราชดำริดังกล่าวเป็นแนวความคิดใหม่ที่ทรงได้รับจากตะวันตกด้วย ในสมัยเก่าพระเจ้าแผ่นดินทรงถือว่ากฎหมายเป็นของสูงเฉพาะผู้ปกครองรัฐจะเผยแพร่ในหมู่ประชาชนไม่ได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการถ่ายทอดโลกทัศน์ใหม่ให้แก่สังคมนี้ ผู้ที่รับและเข้าใจ น่าจะจำกัดอยู่เฉพาะชนชั้นนำ และสามัญชนหัวก้าวหน้าเท่านั้น สามัญชนทั่วไปได้รับการเผยแพร่และถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิดชนชั้นนำหัวก้าวหน้าที่สำคัญคือ ข้าราชการ และเทียรธรรม

วิยะดา ทองมิตร (2522: 14) ข้าราชการ เป็นพระภิกษุที่ใกล้ชิดและศรัทธาในวชิรญาณภิกษุมาก ข้าราชการมีฝีมือในการวาดภาพซึ่งเป็นภาพที่แตกต่างจากภาพวาดของศิลปินร่วมสมัยท่านอื่น ๆ กล่าวคือ ท่านนำวิธีวาดภาพโดยเน้นแสงและเงาแบบภาพวาดของตะวันตก และใช้ชายหญิงเป็นตัวละคร นอกจากนี้ท่านยังได้นำวัฒนธรรมตะวันตก และอาคารแบบฝรั่งบันทึกลงในภาพของท่านด้วย ภาพส่วนมากจะมีเนื้อเรื่องเป็นปริศนาธรรม เช่นภาพจิตรกรรมเหนือชวงหน้าต่างในอุโบสถวัดบวรนิเวศ ภาพทั้งหมดแม้จะเป็นภาพปริศนาธรรมที่ต้องการเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ภาพวาดที่เกี่ยวกับการรักษาของหมอฝรั่ง เช่น การผ่าตัดตา หรือการ

รักษาโรคของหมอฝรั่งนับเป็นการเผยแพร่วิทยาการตะวันตกต่อสาธารณชนในวงกว้าง เพราะเป็นรูปภาพเนื้อชองหน้าต่างพระอุโบสถของวัดที่สำคัญ

ในขณะที่ผลงานของเทียนวรรณ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2524: 11-12) อธิบายว่า เทียนวรรณเป็นสามัญชนท่านหนึ่งที่มีความศรัทธาในพระปรีชาสามารถของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกับกล่าวว่า “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ แม้ไม่เหาะเหินเดินอากาศได้ก็จริงอยู่ แต่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้และภาษาลึกละเอียดสุขุมคัมภีรภาพยิ่งนัก” ความศรัทธาในพระองค์ท่านนี่เองเป็นสิ่งที่ กระตุ้นให้เทียนวรรณสนใจศึกษาภาษาอังกฤษ และต่อมาเทียนวรรณก็ได้มีโอกาสศึกษา วิทยาการตะวันตกโดยเฉพาะประเด็นที่เขาส่งใจให้ความสนใจ คือแนวคิดระบบการปกครอง แบบประชาธิปไตย ซึ่งท่านได้รับจากการอ่านหนังสือภาษาอังกฤษและจาก ประสบการณ์ส่วนตัวจากการเดินทางไปต่างประเทศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เทียนวรรณได้มีบทบาทในการเผยแพร่ความคิดใหม่นี้ออกสู่ สาธารณชนด้วยการตีพิมพ์ความคิดของท่าน ผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งท่านเป็นทั้ง ผู้เขียน บรรณาธิการ และ ผู้จัดพิมพ์ คือ หนังสือพิมพ์ “อุลวิภาคพจนกิจ” “บำรุงนารี” และ “ศิริพจนภาค”

บทสรุป

ท่ามกลางความต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยอยุธยาทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม ตลอดจนความเชื่อ ค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ สังคมต้นรัตนโกสินทร์ยังมีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นผลกระทบทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายในที่สำคัญได้แก่การขยายตัวทางการค้าอันเป็นผลให้เกิดชนชั้นนำกลุ่มใหม่ ประกอบด้วยมูล นายเดิมในระบอบศักดินาและชาวจีนผู้มีฐานะมั่งคั่งที่เข้าสู่ระบบนี้ จากการเข้าไป เกี่ยวข้องกับธุรกิจการค้าที่กำลังขยายตัวอย่างมากของชนชั้นนำกลุ่มใหม่หรือชนชั้นนำ

พ่อค้า ทำให้ความคิดความเชื่อของบุคคลเหล่านี้เปลี่ยน ไปจากชนชั้นนำในสมัยก่อน ๆ กล่าวคือจะมีระบบความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลในเชิงประจักษ์มากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีพลังศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ที่จะกุมโชคชะตาของตนเองในระดับหนึ่ง เหตุนี้กล่าวได้ว่าบุคคลเหล่านี้เกิดโลกทัศน์ใหม่ประกอบด้วยความเชื่อแบบจารีต ผสมผสานกับร่องรอยของความคิดแบบเหตุผลนิยม และมนุษยนิยมที่เกิดขึ้น

ในฐานะชนชั้นนำของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อองค์พระมหากษัตริย์ที่รวมอยู่ในกลุ่มชนชั้นนำ พ่อค้า โลกทัศน์และวัฒนธรรมของกลุ่มนี้ย่อมมีบทบาทสำคัญในสังคมด้วย เมื่อพิจารณาทางด้านการศึกษาซึ่งมีปฏิสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับสภาพสังคม จะเห็นได้ว่ารูปแบบกว้าง ๆ ของการศึกษาในสังคมต้นรัตน โกสินทร์ยังคงมีลักษณะแบบจารีต ทั้งในการศึกษาระดับอักษรวิธีเบื้องต้น การบวชเรียน การศึกษา วิชาเฉพาะ ตลอดจนการศึกษาศาสนี อย่างไรก็ตามการศึกษาแบบจารีตนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงบางลักษณะเกิดขึ้นที่เห็นได้ชัดคือ ค่านิยมที่เห็นคุณค่าของการศึกษามากขึ้นและการเพิ่มหรือเน้นเนื้อหาบางประการเพื่อให้สอดคล้องกับโลกทัศน์ใหม่ และเป็นวิธีการหนึ่งของผู้นำรัฐที่จะแก้ไขปัญหาเฉพาะทางการเมืองและสังคม

ในด้านบทบาทของการศึกษาแบบจารีตต่อสังคมนั้น พิจารณาได้จากการศึกษาในลักษณะเช่นนี้เอื้อต่อความผูกพันและความเคารพที่ศิษย์มีต่อครู ทำให้รัฐสามารถควบคุมระเบียบของสังคมโดยผ่านครูซึ่งส่วนใหญ่คือ พระสงฆ์ ในฐานะผู้รู้ของชุมชน ขณะเดียวกันการศึกษาแบบจารีตที่ลักษณะเนื้อหาภายในแปรเปลี่ยนไปบ้างนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อระบบความคิดของคนในสังคมเป็น 2 ระดับ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2524: 88) กล่าวคือ

1. สำหรับสามัญชนทั่วไปซึ่งไม่อาจรับหรือไม่ได้รับความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษานั้นจะยังคงเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ และ โชคกลางสังหรณ์ควบคู่ไปกับการเชื่อทางพุทธศาสนา

2. สำหรับชนชั้นนำที่มีปัจจัยแวดล้อมที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมและเนื้อหาบางลักษณะของการศึกษา จะมีระบบความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น คลายความเชื่อมั่นทางด้านสิ่งเหนือธรรมชาติลง ขณะเดียวกันมีความ

กระตือรือร้นที่จะเรียนรู้วิทยาการอันตระหนักรู้ว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

การเกิดขึ้นชั้นนำที่มีความคิดในลักษณะนี้เป็นช่วงจังหวะที่สอดคล้องกับปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบสังคมต้นรัตน โกสินทร์ ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือการหลั่งไหลเข้ามาของวิทยาการตะวันตกโดยมีมิชชันนารีนิยายโปเรตสแตนท์เป็นสื่อในระยะแรก เหตุคั้งนั้นจึงปรากฏว่ามีชนชั้นนำหัวก้าวหน้าของไทยกลุ่มหนึ่งที่มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาวิทยาการตะวันตกโดยมีการศึกษาวิทยาการตะวันตกจะนำไปสู่การเปลี่ยนศาสนา ในทางตรงกันข้ามเห็นได้ชัดว่า กลุ่มชนชั้นนำหัวก้าวหน้าเหล่านี้ จำกัดขอบเขตการเรียนรู้วิทยาการตะวันตกไว้แต่เพียงการรับความรู้ทางภาษาอังกฤษ ความรู้เชิงประจักษ์ทางธรรมชาติวิทยา และความรู้ทางเทคโนโลยีที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ทันทีเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลเหล่านี้ถูกหล่อหลอมโดยรูปแบบการศึกษาแบบจารีตและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งผูกพันกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้นำรัฐ ได้ทรงริเริ่มเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมบางประการให้สอดคล้องกับอารยธรรมตะวันตกพร้อมกับทรงถ่ายทอดโลกทัศน์ใหม่ให้กับสังคม ได้แก่ความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวกับธรรมชาติ ความรู้เกี่ยวกับความเจริญทางเทคโนโลยีของตะวันตก ขณะเดียวกันทรงตอกย้ำความเชื่อทางพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์โดยอาศัยเหตุผลเชิงประจักษ์เข้ามาอธิบาย และยังทรงเตรียมบุคลากรสำหรับเป็นผู้นำในการปฏิรูปต่อไปโดยการสนับสนุนให้พระราชโอรสและพระราชธิดา รวมทั้งสตรีฝ่ายในได้มีโอกาสศึกษาวิชาภาษาอังกฤษและความรู้พื้นฐานที่ทันสมัยจากครูชาวต่างประเทศเพิ่มเติมจากการศึกษาแบบจารีต เพื่อเตรียมบุคลากรสำหรับที่จะทำการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับอิทธิพลและอารยธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามา ขณะเดียวกันการให้การศึกษาแบบตะวันตกในโรงเรียนมิชชันนารีปรากฏว่านักเรียนส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ เช่น จีน มอญ เนื่องจากสามัญชนชาวไทยยังไม่เห็นความจำเป็นของการศึกษาภาษาและวิทยาการตะวันตก และโลกทัศน์แบบจารีตที่ยึดมั่นในพุทธศาสนาทำให้เกิดความเกรงว่าจะถูกมิชชันนารีชักจูง

ให้เปลี่ยนศาสนา อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ สามัญชนจะยังไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในลักษณะการเตรียมบุคลากร แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้นำรัฐก็ได้ทรงพยายามถ่ายทอดโลกทัศน์ใหม่บางประการให้แก่อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าโลกทัศน์ใหม่นี้จะไม่ขัดกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและเสถียรภาพทางการเมืองของชนชั้นผู้ปกครอง โลกทัศน์ใหม่ที่ได้รับการเผยแพร่มาสู่ประชาชนผ่านประกาศในรัชสมัยนี้ได้แก่ ความเข้าใจปรากฏการณ์ตามธรรมชาติในเชิงวิทยาศาสตร์ และการยอมรับสิทธิเสรีภาพบางประการของสตรี นอกจากนี้ยังยกเลิกขนบธรรมเนียมที่ล้าสมัยบางประการ เช่น การห้ามราษฎรเข้าเฝ้าขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่านและการเผยแพร่วัฒนธรรมตะวันตกผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังของขรัวอินโข่ง ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้สามัญชน โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวง มีความพร้อมที่จะเข้าสู่ยุคสมัยของการปฏิรูปประเทศในรัชสมัยต่อมา ในการปฏิรูปการศึกษานั้นเห็นได้ชัดว่าผู้นำรัฐยังคงตระหนักถึงข้อดีบางประการของการศึกษาในลักษณะเดิม เช่น การปลูกฝังคุณธรรมทางพุทธศาสนา คงความในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “...การสอนศาสนาในโรงเรียนทั้งในกรุงและหัวเมือง จะต้องให้มีขึ้น ให้มีความวิดุกไปว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินศาสนา จนเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมากต่อไปภายหน้า ถ้าเป็นคนที่ไม่เรียนคงจะประพุดติตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะหันไปทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้น้อยก็โกงไม่ค่อยคล่องหรือโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงมากขึ้นและโกงพิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้อ่านอักษรวิธีไม่เป็นเครื่องหัดให้คนคิดและชั่ว เป็นแต่ได้วิธีที่สำหรับจะเรียนความดีความชั่วได้คล่องขึ้น....” (วชิรชัย มูลศิลป, 2516: 26)

จากอดีตจนถึงปัจจุบันสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตระหนักถึงนั้นนับวันก็จะยิ่งประจักษ์แจ้งขึ้น จึงเป็นเรื่องที่นักวิชาการและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุก ๆ ฝ่ายจะต้องเร่งระดมกันปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ควบคู่ไปกับการศึกษา

เชิงวิชาการในระบบการศึกษาแบบใหม่ของไทย นับตั้งแต่ที่เราเริ่มมีการปฏิรูปการศึกษา
อย่างจริงจังเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน